

Борбодоев Ж.М., Тостокова К.А.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСТОР АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕРДИН
ӨНҮГҮШҮНҮН КОНСТИТУЦИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

Борбодоев Ж.М., Тостоков К.А.

**ОСНОВЫ КОНСТИТУЦИОННОГО РАЗВИТИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ
В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

Borbodoev Zh.M., Tostokov K.A.

**THE FOUNDATIONS OF THE CONSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF
INTERETHNIC RELATIONS IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК:342.52/04

Бул макалада Кыргыз Республикасында этностор аралык мамилелердин өнүгүшүнүн Конституциялык негиздери каралган.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы жарыялаган (1б.,1п.) укуктук мамлекет калкынын катмары көп улуттуу болгон шартта, этностор аралык мамилелерди мыйзамдуу жөнгө салуусуз мүмкүн эмес.

1993- жылкы КРнын Конституциясы – бул бийлик кыргыз этносунун айланасында тыгыз баш кошкон, Кыргызстандын элин түзгөн, Кыргыз Республикасынын жалпы жарандарына таандык болгон тарыхтагы биринчи көз карандысыз эгемендүү Кыргыз элинин Негизги Мыйзамы. КРнын 1993-жылдыгы Конституциясы өзүнүн дээрлик бардык жоболорунда, Кыргыз Республикасында бийлик элге - Кыргызстандын жарандарына таандык экендиги жөнүндөгү фундаменталдык идеяны жарыялайт, ошону менен бирге, Кыргызстанда жашап жатышкан бардык элдердин жана этностордун кызыкчылыктарынын биримдигин жана бийлигин айрыкча белгилейт.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы, «Биз, Кыргызстандын эли...» деген сөздөр камтылган Преамбуладан башталат. Айта кетсек, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 1-беренесинде эле «Кыргызстандын эли» термини беш жолу колдонулат. Кыргызстандын эли, эң алды – бул Кыргызстандын жараны статусуна ээ болгон калк, б.а. Кыргыз Республикасынын жарандары. Демек, Кыргызстандын эли ар түрдүү этникалык жалпылыгынан турган Кыргыз Республикасынын жарандарынын жыйындысын түзөт. Белгилүү болгондой, бүгүнкү күндө Кыргызстанда 100дөн ашык чоң жана кичине этностор жашашат. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, Кыргызстандын бардык жарандары, алардын улуттук жана этностук тиешелүүлүгүнө көз карандысыз бирдей укукка, эркиндикке жана милдеттерге ээ болушат.

1-берененин 4-пунктуна ылайык «Кыргызстандын эли өз бийлигин ушул Конституциянын жана мыйзамдардын негизинде түздөн-түз шайлоолордо жана референдумдарда, ошондой эле,

мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын тутуму аркылуу жүргүзөт.» деп жазылган. Кыргызстандын эли - эгемендиктин ээси жана Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийликтин жалгыз бир булагы (3 п. 1 б.).

Конституциянын тексти кыска, бирок анын ар бир кыска жоболору, азыркы цивилизациялык коомдогу улуттар жана этностор аралык мамилелердин, биринчи кезекте кыргыз улутунун тарыхый тажырыйбаларына жана дүйнөлүк тажырыйбаларга негизделген сөздөрдүн бай кошумча маанилери менен берилген. Белгилүү болгондой, Конституциялык туюндурмалар улуттар жана этностор аралык мамилелердеги маселелер биздин республикада биротоло чечилди дегендикке жатпайт.

Конституция – бул мамлекеттик – укуктук, саясий жана идеологиялык маанини гана алып жүрүүчү документ эле эмес. Ошондуктан, Конституцияда көрсөтүлгөн жоболорду ишке ашыруу үчүн улуттар аралык мамилелердин азыркы учурдагы негизги тенденцияларын билүү керек. Бүгүнкү күндө илим «интернационалисттик» деп аталган гана теорияга эмес, андан да бир кыйла өздөштүрүлгөн азыркы цивилизациялык дүйнө чындыгына таянуусу керек. Демек, этникалар аралык мамилелердин заманбап теорияларын колдонуу менен гана биз бүгүнкү күндө Конституциянын жоболорун толук иш жүзүнө ашыра алабыз.

Ааламдашуу доорунда, башкача айтканда, мамлекеттер аралык жана элдердин ортосундагы тыгыз интеграциялык мамилелер доорунда, дүйнөлүк окумуштуулар алдын ала айтышкандай, цивилизациялар ортосундагы айырмачылыктар мыйзам ченемдүү түрдө терендей берет.

Ири америкалык саясат таануучу С.Хантингтон «Полис» илимий журналына 1994 – жылы жарыяланган (№1, с 33-48) жана чуу көтөргөн «Цивилизациялар кагылышы» аттуу макаласында «Ар түрдүү цивилизациялар өздөрүнүн тарыхы, тили, маданияты жана эң маанилүүсү – дини боюнча окшош эмес. Бул айырмачылыктар кылымдар бою түзүлөт жана жакынкы келечекте

жоголуп кетишпейт. Алар саясий идеология жана саясий режимдерге караганда, бир кыйла фундаменталдык өзгөчлүктөргө ээ болушат». Мындай айырмачылыктар сөзсүз эле зомбулукту жарата бербейт. Ошентсе да С.Хантингтон жүз жылдыкта эң узакка созулган жана кан төгүүлөр болгон конфликттер так ошо цивилизациялар аралык айырмачылыктардан келип чыккандыгын белгилейт.

Эмнеге ал цивилизациялар кагылышы сөзсүз экендиги жөнүндө суроо берет? Цивилизация деп ал «кандайдыр маданий маанини» түшүнөт. Кыштактар, чөлкөмдөр, этностук топтор, элдер, диний жамааттар – булар бардыгы бирдей эмес маданий ар түрдүүлүк деңгээлин чагылдырган, өздөрүнүн өзгөчө маданияты менен айырмаланышат.

Америкалык саясат таануучу С.Хантингтон абдан маанилүү жыйынтык жасайт: «көз жеткен келечектеги негизги тенденция цивилизациялардын ортосундагы конфликт болот, өзгөчө анча чоң эмес элдер жайланышкан туташтыруучу перифериялык аймактардагы «сыныктар тилкеси» узатасында». Ушуга байланыштуу, көңүл бурбай кое албачу нерсе, бул тилкелердин бирөө (Африканын батыш жээктеринен Түштүк-Чыгыш Азияга чейинки) Россиянын түштүк чек арасынын периметри аркылуу өтөт жана «туркусуздуктун догосу» катары белгиленген. Бул аймакка Кыргызстан да кирет.

С. Хантингтондун жоромолдоосуна кошулса да, кошулбай койсо да болот, бирок, анын алдын ала эскертүүсүнө көңүл бурбай коюуга болбойт.

Этникалык көйгөйлөрдү чечүүгө ар тараптан кирише болот. Мындай ыкмалардын бири болуп, конфликт учурунда көңүлдү коюп, алардын конфликттердин башка типтеринен кандай айырмачылыктары бар экендигин баамдап жана аларды жумшартып, акыры чече турган каражаттарды табууга аракет кылуу керек. Башка ыкмалар жашап жаткан эл аралык системалар үчүн жана зомбулуктарды ырбатуу потенциалын төмөндөтүү максатында этностук конфликттердин натыйжаларын изилдөөнү болжойт.

Демократизацияланып жаткан авторитардык режимдерде, тескерисинче, общиналык топторду мобилизациялоо үчүн мүмкүнчүлүктөр олуттуу, бирок, мамлекеттер адатынча бул суроону чечүүчү ресурстар жана институционалдык каражаттарына ээ эмес. Бул мамлекеттерде этностук тең укуктуулукту реалдуу чечүүнү демократиялаштыруу жана

аны турмушка ашыруу, көбүн эсе, каршылык көрсөтүү катары бааланат. +3 ара макул болуудан баш тарткан учурда жарандык согуш жана репрессивдик башкарууну калыбына келтирүү мүмкүн.

Чыныгы демократияда, ага Кыргызстанды да мисал келтирсек болот, этникалык мобилизацияга кеңири мүмкүнчүлүктөр бар, зомбулуксуз тактиканы колдонушкан бириккен топтор бир кыйла маанилүү жыйынтыктарга жетише алышат. Бир сөз менен айтканда, өнүккөн демократия зомбулуксуз общиналык каршылыкка жөлөк жана общиналык көтөрүлүшкө жолтоо болот.

Бул тенденция, өзгөчө, конституциялык жана мыйзамдуулук жолу менен плюралисттик кызыкчылыктарды ишке ашыра ала турган ресурстар жана чоң күчтөргө ээ болгон күчтүү мамлекеттерге мүнөздүү. Мамлекеттик ресурстардын салыштырмалуу жетишсиздиги – бул эмне үчүн демократия алсыз полиэтникалык мамлекеттерде бекем болгондугунун бир себеби.

Демократиялаштыруу – бул этникалык консолидациянын жардамы менен мамлекет калктын көпчүлүк бөлүгү бир кыйла даражада башкарууга катышуучу жана коомчулуктун талаптарын жана күтүүлөрүн артыкча кабылдагыч саясий системаны түзүүгө аракеттенет. Жалпысынан демократиялаштыруунун ийгилиги жана анын коом үчүн натыйжасы жана улутчулдукту жана топтор аралык каршылашууну тизгиндөө качан аларды көрсөтүүдө укуктук каражаттар колдонулганда болтурулбайт.

Жаш кыргыз демократиясындагы жаңычылдык 1994-жылы түзүлгөн Кыргызстан элдеринин Ассамблеясы болуп эсептелет. Кыргызстандагы этностордун жалпылык формасы азыркы замандагы өзгөчө жаңы кубулуш деп ишенимдүү эле айта берсек болот. Анын потенциалы саясий жашоонун мамлекетти куруу кызыкчылыгында азырынча толугу менен колдонула элек.

Ушунун негизинде, бизде Кыргызстан элдеринин Ассамблеясын уюштурууну жана ишмердүүлүгүн мыйзамдуулук мааниде бир кыйла жогорку деңгээлге көтөрүү үчүн «Кыргызстан элдеринин Ассамблеясы» деген Мыйзамды кабыл алуу жакшы болоор эле.

Рецензент: д.полит.н., профессор Акунов А.